

ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ УКРАЇНИ

USE OF RECREATIONAL POTENTIAL NATIONAL NATURAL PARKS OF UKRAINE

Микитин Т. М., Шелюк В. О.

Рівненський державний гуманітарний університет

Анотація

В Україні функціонує 42 національні природні парки. Вони включають у себе унікальні ландшафти, природно-заповідні території. Територія парку може активно використовуватись у туристичній діяльності. Метою роботи є розробка екологічних стежок у національних природних парках. У роботі розглянуто питання організації та проектування екологічних стежок на прикладі національного парку «Соколині гори». Запропоновано використовувати при проектуванні екологічних стежок елементи геоінформаційних систем. Показано елементи розробки екологічної стежки «Щербовець». Визначено місце маркетингу у просуванні екологічних стежок. Запропоновано використовувати ГІС при розробці екологічних стежок.

Ключові слова: екологічна стежка, природно-заповідні об'єкти, національні природні парки, туристичні дестинації, маркетинг природно-заповідних територій.

В Украине функционирует 42 национальные природные парка. Они включают в себя уникальные ландшафты, природно-заповедные территории. Территория парка может активно использоваться в туристической деятельности. Целью работы является разработка экологических троп в национальных природных парках. В работе рассмотрены вопросы организации и проектирования экологических троп на примере национального парка «Соколиные горы». Предложено использовать при проектировании экологических троп элементы геоинформационных систем. Показано элементы разработки экологической тропы «Щербовец». Определено место маркетинга в продвижении экологических троп.

Ключевые слова: экологическая тропа, природно-заповедные объекты, национальные природные парки, туристические дестинации, маркетинг природно-заповедных территорий.

There are 42 national natural parks in Ukraine. They include unique landscapes, natural protected areas. The park's territory can be actively used in tourism activities. The aim of the work is to develop ecological trails in national natural parks.

The issue of organizing and designing ecological trails on the example of the national park "Sokolini gory" is considered in the paper. It is proposed to use elements of geographic information systems in designing ecological trails. The elements of the development of the ecological trail "Scherbovets" are shown. The place of marketing in promotion of ecological trails is defined.

Key words: ecological path, natural reserve objects, national natural parks, tourist destinations, marketing of natural reserve territories.

Вступ. Раціональне використання природних ресурсів стає основною проблемою сьогодення. Особлива увага приділяється природно-заповідним територіям, до яких, згідно чинного законодавства, застосовується спеціальні режими їх використання. У національних природних парках таких об'єктів природно заповідного фонду є достатня кількість, що робить дану проблему ще більш актуальною. Для цього можна використати екологічний туризм, який набуває все більшої популярності в світі та і в Україні.

Зростання потоку туристів у національні природні парки з одної сторони створює певні проблеми, так як має місце загроза для природних ландшафтів. Однак для регулювання неконтрольованого потоку туристів можна використовувати екологічні стежки, які впорядку-

ють рух туристів на об'єктах природно-заповідного фонду та нададуть їм більше корисної інформації про відвідувану територію.

Матеріал і методи. На сьогодні питання методології проектування та створення екологічних стежок розглядалось багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Зокрема у роботах Дідуха Я. Т., Єрмоленко В. М., Крижанівської О. Т., Чижової В. П., Комова В. В., Орестова Я. І., Галкіна С.І., Калашнікової Л.В., Дойко Н.М. У роботах дається опис методології, приводяться конкретні приклади проектування екологічних стежок. Є багато робіт педагогічного напрямку, які присвячені організації еколого-просвітницької роботи. Разом з тим слід зазначити, що автори не конкретизують чітко етапи проектування стежок та не розглядається питання використання сучасних ГІС технологій при розробці стежок та їх подальшому використанні, що є важли-

вим для молоді та просування екостежок у мережі internet.

Результати дослідження. З давних давен люди подорожували. В основі цих подорожей було, в тому числі, пізнання нового для себе. З часом виник термін екскурсія, який Володимир Даль пояснює його таким чином: „Екскурсія, проходка, прогулянка, вихід на пошук чогось, для збору трав та інше”. Цікаво, що на сьогодні серед різноманітних видів екскурсій, значну роль відводиться природничим екскурсіям, які отримали назву екологічних стежок.

Історія створення екологічних стежок починається у кінці XIX ст. У 1880 р. в Одесі створюється Кримський гірський клуб з філіями в Ялті та Севастополі, який у 1899 р. створив «Штангієвську стежку». Згодом у 1916 р. за 7 км від м. Судак вздовж гірських скель прокладено Голіцинську стежку. Виникають перші спеціалізовані російськомовні журнали „Екскурсійний вісник”, „Шкільні екскурсії і шкільний музей”, які можна було придбати в Києві, Одесі, Харкові та інших містах України.

Відомо, що найдовшою в світі екологічною стежкою (довжина – 3440 км) є Апалачська, прокладена у 20-х рр. XIX ст. Засновником її вважається Бентон Маккей. Він запропонував цю стежку, як проект регіонального розвитку, благоустрою території. Будувалася Апалачська стежка з 1921 р. (коли було запропоновано проект) до 1937 р. Сьогодні, звичайно, вона набула іншого вигляду, однак і нині перебуває за межами старої дороги задля збереження лісових масивів [4]. У Естонії, Литві, Росії, Польщі екологічні стежки користуються достатньою популярністю. [8]

В Україні є достатньо напрацювань щодо створення екологічних стежок у національних парках [5], ботанічних садах [6], дендропарках [3, 7], лісових заказниках [1]. В роботах основну роль відводиться питанням збереження унікальних видів, менша увага приділена питанням просування, популяризації цих стежок.

В середині 80-тих років минулого століття Н. Лейпером був введений термін «туристська дестинація», як географічна територія, яка приваблює і задовольняє потреби значної групи туристів [9]. Розвиток дестинацій привів до створення моделі «чотири А», автори якої вчені з Датської академії туризму О. Йоргенсен, К. Купер і Д. Флетчер, розглядають дестинацію, як взаємозв'язок таких елементів:

– пам'ятки (attractions) – природні, культурно-історичні, архітектурні та інші туристичні ресурси, що приваблюють туристів, спонукають до здійснення подорожі;

– доступність (access) – місцевий транспорт і транспортні комунікації;

– зручності (amenities) – інфраструктура туризму (засоби розміщення, заклади ресторанного господарства, розваг, торгівлі тощо);

– посередники та допоміжні служби (ancillary services) [10].

Для України туристичними дестинаціями можуть стати регіональні ландшафтні та національні природні парки [11]. Екологічні стежки будуть візитними картками природних парків.

Відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» (ст. 20–22) національні природні парки (НПП) є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення [14].

На них покладаються такі завдання:

- збереження цінних природних ландшафтів, водних об'єктів, рослинного і тваринного світу;

- збереження історико-культурних комплексів та об'єктів; створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності;

- проведення наукових досліджень природних комплексів та їх змін в умовах рекреаційного використання;

- вироблення наукових рекомендацій охорони та використання довкілля;

- проведення екологічної освітньо-виховної роботи.

Національні природні парки у своєму складі містять:

а) ділянки землі та водного простору у постійному користуванні (заповідне ядро);

б) ділянки землі та водного простору інших землевласників та землекористувачів.

Наприклад, найбільший Український НПП «Подільські Товтри» загальною площею 261,3 тис. га, із них у постійному користуванні лише 3 тис. га (1,15 % від загальної площі парку), 258,3 тис. га входить до його складу без вилучення у землекористувачів.

Основні характеристики Національних природних парків України приведена у табл. 1.

На території НПП виділяють чотири функціональні зони: заповідну, регульованої рекреації, стаціонарної рекреації та господарського використання.

Заповідна зона призначається для охорони і відновлення найцінніших природних комплексів. Режим охорони цієї зони аналогічний режиму охорони природних заповідників. Тут проводиться науково-дослідна робота та моніторинг довкілля за програмою Літопису природи.

Зона регульованої рекреації. У цій зоні організовують короткотривалий відпочинок та

оздоровлення населення, екологічні екскурсії, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць. У ній дозволяється здійснювати постійні екологічні стежки та туристичні маршрути з відповідним обладнанням. Режим охорони передбачає такі вимоги: обмеження рубок лісу головного користування, промислове рибальство і мисливство та іншу діяльність, яка може негативно вплинути на природні екосистеми. За відвідування цих місць, організацію любительського мисливства та рибальства може вводитися плата. Чисельність відвідувачів лімітується.

Таблиця 1

Національні природні парки України

№ з/п	Назва національного природного парку	Область	Рік утворення	Площа, га
1	2	3	4	5
1.	Кармелюкове подвіря	Вінницька область	2011	20204
2.	Дністровський каньйон	Тернопільська область		10829
3.	Нижньосульський	Черкаська, Полтавська	2010	16879
4.	Верховинський	Івано-Франківська		12023
5.	Приазовський	Запорізька область		78127
6.	Північне Поділля	Львівська область		15588
7.	Тузловські лимани	Одеська область		27865
8.	Хотинський	Чернівецька область		9400
9.	Білозерський	Київська, Черкаська	2009	7014,4
10.	Білобережжя Святослава	Миколаївська область		35223
11.	Бузький Гард	Миколаївська область		6138
12.	Дворичанський	Харківська область		3131,2
13.	Дермансько-Острозький	Рівненська область		1647,6
14.	Джарилгацький	Херсонська область		10000
15.	Залісся	Чернігівська, Київська		14836
16.	Зачарований край	Закарпатська область		6101
17.	Черемоський	Чернівецька область		7117,5
18.	Кременецькі Гори	Тернопільська область		6951,2
19.	Гетьманський	Сумська область		23360
20.	Пирятинський	Полтавська область		12028,4
21.	Слобожанський	Харківська область		5244
22.	Чарівна Гавань	АР Крим		6270
23.	Нижньодністровський	Одеська область	2008	21311
24.	Прип'ять-Стохід	Волинська область	2007	39315,5
25.	Голосіївський	м. Київ		4525
26.	Мезинський	Чернігівська область	2006	31035

1	2	3	4	5
27.	Великий Луг	Запорізька область		16756
28.	Гомільшанські ліси	Харківська область	2004	14315
29.	Ічнянський	Чернігівська область		9666
30.	Галицький	Івано-Франківська		14685
31.	Гуцульщина	Івано-Франківська	2002	32271
32.	Сколівські Бескиди	Львівська область	1999	35684
33.	Ужанський	Закарпатська область		39159
34.	Деснянсько-Старогутський	Сумська область		16215,1
35.	Яворівський	Львівська область	1998	7078,6
36.	Святі Гори	Донецька область	1997	40609
37.	Подільські Товтри	Хмельницька область	1996	261316
38.	Вижницький	Чернівецька область	1995	7928,4
39.	Азово-Сиваський	Херсонська область	1993	52154
40.	Синевир	Закарпатська область	1989	40400
41.	Шацький	Волинська область	1983	32515
42.	Карпатський	Івано-Франківська	1980	50303
	Всього			1103220,8

Зона стаціонарної рекреації призначена для розміщення санаторіїв, пансіонатів, мотелів, кемпінгів, турбаз, спортивно-оздоровчих таборів, інформаційних центрів, екскурсійних бюро, підприємств громадського харчування, торгівлі та інших культурно-побутових об'єктів. Це – території з великим рекреаційним потенціалом і значною потенційною рекреаційною стійкістю при їх використанні. В цій зоні можлива реконструкція ландшафту.

Господарська зона, де розміщені населені пункти, об'єкти комунального господарства, підприємства, сільськогосподарські поля, лісові масиви тощо. Тут проводить традиційну господарську діяльність з підвищеними природоохоронними вимогами.

Як бачимо у зоні регульованої та стаціонарної рекреації можна активно розвивати туризм, зокрема його активні види, тобто пішохідні та вело маршрути. Згідно [15] у НПП України налічується 262 туристичних маршрути. Це потужний потенціал для проведення активного відпочинку, який використовується на сьогодні не у повній мірі.

Слід зазначити, що розробка стежок та згодом їх просування відіграють важливу роль на майбутнє. Нами проведено розробку екологічних стежок у проектуваному національному природному парку «Соколіні гори». Розробка екостежок здійснювалась у рамках реалізації

проекту «Розвиток сільського зеленого та екологічного туризму як планомірна складова економічного розвитку Березнівського району» підтриманого Європейським союзом у рамках програми «Підтримка політики регіонального розвитку України».

Територія Надслучанського регіонального ландшафтного парку, природні особливості та місцевість якого характеризуються своїми неповторними ландшафтами, що утворилися насамперед завдяки виходу давніх кристалічних порід на денну поверхню, утворивши так званий Український кристалічний щит. Туристи мають унікальна можливість спостерігати своєрідний поліський гірський рельєф із багатю флорою та фауною.

Процес розробки екологічних стежок (пішохідних, кінних, велосипедних) включав наступні важливі етапи;

- визначення перспективних напрямів проходження стежок;
- наукове дослідження території проєктованої стежки;
- прокладання та маркування екологічних стежок.

На першому етапі спеціалісти намічали маршрути, із врахуванням атракцій. Доцільно на один маршрут включати не більше 10 об'єктів для перегляду. При розробці напрямів проєктували маршрут із врахуванням наявних

об'єктів ПЗФ та історичних пам'яток, якими багата поліська земля. Тобто проєктовані стежки мають комплексний характер. Для проведення робіт залучали екскурсоводів, велосипедистів, екологів, краєзнавців.

На другому етапі проводилась комплексна експедиція по проєктованому напрямку екологічної стежки. У склад експедиції входили екологи, ботаніки, дендрологи, геодезисти, історики. Результатом їх роботи став аналіз природно-кліматичних умов території, детальний опис оглядових точок на екологічній стежці та карта-схема екологічної стежки.

Згодом проводилось маркування екологічних стежок, створення місць відпочинку по уже визначеному маршруту.

Звіти про проведені дослідження включали у себе такі важливі розділи:

- карта-схема маршруту пішохідної стежки,
- загальна характеристика маршруту пішохідної екологічної стежки,

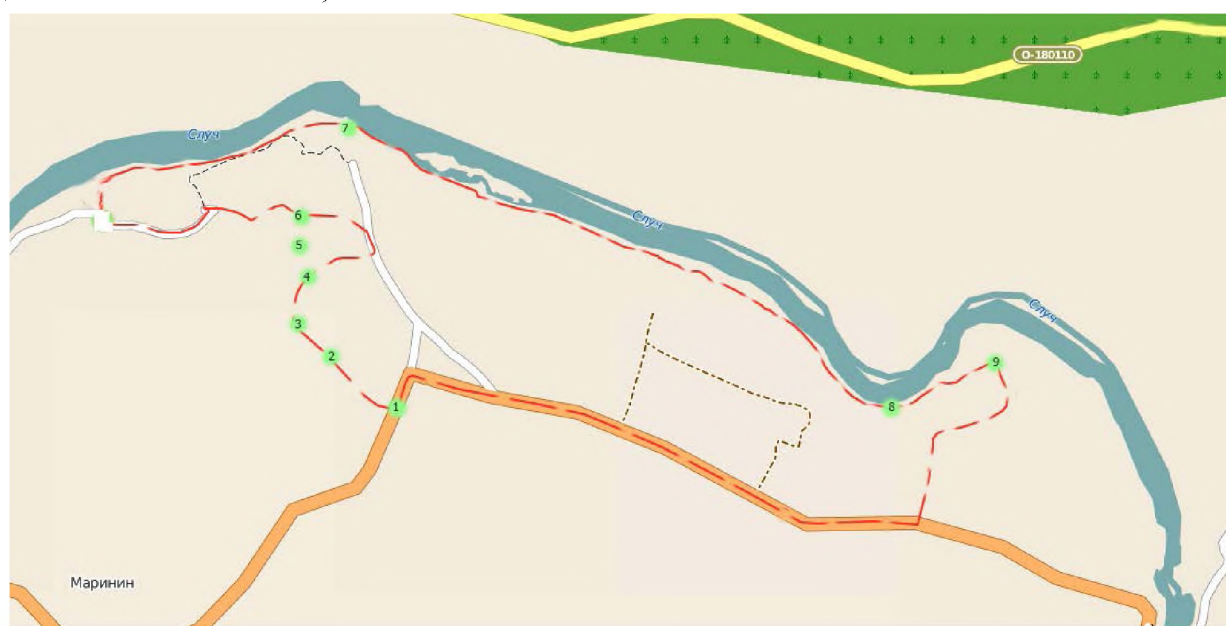
- коротка характеристика природно-екологічних умов території прокладання пішохідної екологічної стежки,

- характеристика видових (оглядових) майданчиків маршруту екологічної стежки,

- правила техніки безпеки під час проходження маршруту екологічної стежки,

- додатки.

Основним документом екологічної стежки є карта-схема. На рис. 1. приведено таку карто-схему. До її розробки залучали геодезистів. Важливим, при проєктуванні екологічних стежок, використання сучасних інформаційних технологій. Зокрема застосування елементів ГІС при проєктуванні екологічних стежок, що дозволить за допомогою сучасних смартфонів подорожувати по розробленим екологічним стежкам. У табл. 2 приведено координати оглядових майданчиків.

Умовні позначення:

● - Пішохідний маршрут "Щербовець"

1. Етнопоселення 2. Яри Маренина 3. Вільхове болото 4. Родонове джерело 5. Преображенська церква в с. Маринин
6. Староруське городище 7. Замкова гора 8. Різноманіття папоротей 9. Урочище Щербовець

Рис. 1. Карта-схема пішохідної екологічної стежки «Щербовець»

Таблиця 2

Оглядові майданчики, місця для відпочинку на екологічній стежці "Щербовець"

№ точки	Назва точки	Географічні координати (отримані за допомогою GPS-навігатора)
1	2	3
001	Етнопоселення	Широта: 50.810393 Довгота: 27.116670
002	Яри Маренина	Широта: 50.811678 Довгота: 27.114039
003	Вільхове болото	Широта: 50.812815 Довгота: 27.112247
004	Родонове джерело	Широта: 50.810467 Довгота: 27.136099

1	2	3
005	Вид на Преображенську церкву	Широта: 50.815151 Довгота: 27.111233
006	Преображенська церква в с. Маринин	Широта: 50.814661 Довгота: 27.110894
007	Староруське городище	Широта: 50.815383 Довгота: 27.109061
008	Замкова гора	Широта: 50.817378 Довгота: 27.114849
009	Різноманіття папоротей	Широта: 50.810467 Довгота: 27.136099
010	Урочище Щербовець	Широта: 50.811603 Довгота: 27.140046

В рамках реалізації проекту розроблено 9 екологічних стежок. В табл. 2 приведено

основні характеристики проєктованих екологічних стежок.

Таблиця 2

Основні характеристики екологічних стежок Надслучанського регіонального ландшафтного парку

№	Назва	Тип	Протяжність, км	Перепад висот, м	Кількість оглядових точок
1	Соколіні гори	пішохідна	2,66	38	9
2	Щербовець	пішохідна	6,7	54	10
3	Млинкова річка	пішохідна	4,1	29	10
4	Губківський замок	пішохідна	4,8	30	11
5	Стави	пішохідна	8,2	29	9
6	На колесах Соколініми горами	вело	165	102	10
7	Велосипедна мандрівка Соколініми горами	вело	28	55	9
8	Лісовими стежками Полісся	кінна	5,5	28	9
9	Мандрівка поліським лісом	кінна	11,6	19	11

Для туристів було розроблено елементи навігаційної системи, яка отримала назву «Стежки Случа». В основі роботи розробленої системи покладено можливості GoogleMaps. Завдяки цій роботі було створено 113 об'єктів на основній карті Google для вирішення задач навігації, зареєстровано інформації по 9 екологічних стежках. Інформація про видові точки містить відомості про її назву та номер на визначеній екологічній стежці, географічні координати, посилання на сайт проєкту, опис пункту, а також кілька фотографій.

Дискусія. Проведений нами аналіз роботи Національних парків Польщі [17] вказує на важливість розвитку пішохідних і велосипедних маршрутів у національних природних парках. Для Польщі відпочинок у таких парках стає більш популярним, що в свою чергу сприяє розвитку активних видів туризму, популяризації природи серед населення.

Висновки. Проведені нами наукові дослідження та експедиції на територію Надслучанського регіонального ландшафтного парку дають підстави вважати, що запропонована методика проєктування екологічних стежок є оптимальною.

Для популяризації екологічних стежок та привернення туристів до відпочинку у регіональних ландшафтних парках потрібно використовувати елементи геоінформаційних систем. Розроблена навігаційна система «Стежки Случа» допоможе туристам отримати додаткову інформацію та самостійно подорожувати унікальними куточками Надслучанського регіонального парку.

Доцільно запропоновану методику проєктування екологічних стежок використовувати при проєктуванні таких стежок і на інших об'єктах природно-заповідного фонду України. Використовання екологічних стежок впо-

рядкує рух туристів на об'єктах природно-заповідного фонду та надасть їм більше кори-

сної інформації про відвідувану територію.

Література

1. Екологічна стежка (методика, організація, характеристика модельної стежки «Лісники») / Я. Т. Дідух, В. М. Єрмоленко, О. Т. Крижанівська та ін. – К. : Фітосоціоцентр, 2000. – 88 с.
2. Тропа в гармонії з природою : сб. рос. и зарубез. опыта по созданию еколог. троп. – М. : Р. Валент, 2007. – 176 с.
3. Галкін С. І., Калашнікова Л. В., Дойко Н. М. та ін. Екологічною стежкою дендропарку «Олександрія». – Біла Церква : Білоцерківдрук, 2013. – 40 с.
4. AppalachianTrail Conservancy [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.appalachiantrail.org>
5. Заповідними стежками Поділля / Під ред. Я. Б. Олійника. – К. : Ніка-Центр, 2003. – 57 с.
6. Стельмашук В. Г., Гребенюк Є. В., Ростківський О. Ф. та ін. Проект організації території Кременецького ботанічного саду як приклад реконструкції та будівництва ботанічних садів // Будівництво та реконструкція ботанічних садів і дендропарків в Україні. – Сімферополь : Таврійський національний університет, 2006. – С. 97–101.
7. Кляшторна Г. В. Екологічна стежка в дендропарку «Олександрія». – К. : Час, 1990. – 32 с.
8. Бабюк Л. М. Теоретико-методологічні засади наукового обґрунтування створення екологічних стежок // Природа Західного Полісся та прилеглих територій. – Луцьк, 2010. – Випуск №7. – С. 71–75.
9. Leiper N. The framework for tourism: Towards definitions of tourism, tourists and the tourism Industry // Annals of Tourism Research. – 1979. – № 6. – P. 390–407.
10. Экономика туризма : теория и практика: учеб. пособ. / К. Купер [и др.]. – СПб. : Омега, 1998. – 200 с.
11. Микитин Т. М. Використання маркетингу туристичних дестинацій для просування об'єктів природно-заповідного фонду Рівненщини // Економічні науки. Серія «Регіональна економіка». Збірник наукових праць. Випуск 11 (43). – Луцьк, 2014. – С. 159–167.

References

1. Ekolohichna stezhka (metodyka, orhanizatsiya, kharakterystyka model'noyi stezhky "Lisnyky") / Ya. T. Didukh, V. M. Yermolenko, O. T. Kryzhanivs'ka ta in. – K. : Fitosotsiotsentr, 2000. – 88 s.
2. Trova v harmonyy s pryrodoy : sb. ros. y zarubezh. opyta po sozdanyyu ekoloh. trop. – M. : R. Valent, 2007. – 176 s.
3. Halkin S. I., Kalashnikova L. V., Doyko N.M. ta in. Ekolohichnoyu stezhkoju dendroparku «Oleksandriya». – Bila Tserkva: Bilotserkivdruk, 2013. – 40 s.
4. AppalachianTrail Conservancy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu :<http://www.appalachiantrail.org>
5. Zapovidnymy stezhkamy Podillya / Pid red. Ya.B. Oliynika. – K.: Nika-Tsentr, 2003. – 57 s.
6. Stel'mashchuk V.H., Hrebennyuk Ye.V., Rostkivs'kyi O.F. ta in. Proekt orhanizatsiyi terytoriyi Kremenets'koho botanichnoho sadu yak pryklad rekonstruktsiyi ta budivnytstva botanichnykh sadiv // Budivnytstvo ta rekonstruktsiya botanichnykh sadiv i dendroparkiv v Ukraini. – Simferopol': Tavriys'kyi natsional'nyy universytet, 2006. – S. 97–101.
7. Klyashturna H.V. Ekolohichna stezhka v dendroparku «Oleksandriya». – K.: Chas, 1990. – 32 s.
8. L. M. Babyuk. Teoretyko-metodolohichni zasady naukovooho obgruntuvannya stvorennya ekolohichnykh stezhok // Pryroda Zakhidnoho Polissya ta prylehlykh terytoriy. Vypusk – #7, – Luts'k, – 2010. S. 71–75.
9. Leiper N. The framework for tourism: Towards definitions of tourism, tourists and the tourism Industry // Annals of Tourism Research. – 1979. – # 6. – P. 390–407.
10. Ekonomyka turyzma: teoryya y praktyka: ucheb. posob./ K.Kuper [y dr.]. – SPb.: Omega, 1998. – 200 s.
11. Mykityn T. M. Vykorystannya marketynhu turystychnykh dystynatsiy dlya prosuvannya ob'yektiv pryrodno-zapovidnoho fondu Rivnenshchyny // Ekonomichni nauky. Seriya «Regional'na ekonomika». Zbirnyk naukovykh prats'. Vypusk 11 (43), – Luts'k, 2014, s. 159–167.

12. Природно-заповідний фонд Рівненської області / Під ред. Ю. М. Грищенко. – Рівне : Волинські обереги. 2008. – 216 с.
13. Герасимчук З. В., Микитин Т. М., Якимчук А. Ю. Маркетинг природно-заповідних територій. Монографія. – Луцьк : ЛНТУ, 2012. – 245 с.
14. Про природно-заповідний фонд України : Закон України, 16 червня 1992 р. // Відомості Верховної Ради, 1992. – № 34. – С. 502.
15. Державна служба статистики України. Заповідники та національні природні парки України у 2013 році. – К., 2014. – 27 с.
16. Микитин Т. М. Теоретико-методологічні основи проектування екологічних стежок у регіональних ландшафтних парках // Збалансоване природокористування. Науково-практичний журнал. – К, 2016. – №4. – С. 26–31.
17. Микитин Т., Шелюк В., Шиманський Я. Організація роботи та управління національними парками. Досвід Польщі для України // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Україна-Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат» (м. Київ 16–17 березня 2017 р.). – К. : НУБіП, 2017. – С. 244–246.
12. Pryrodno-zapovidnyy fond Rivnens'koyi oblasti / Pid red. Yu.M. Hryshchenka. – Rivne: Volyns'ki oberehy. 2008. – 216 s.
13. Herasymchuk Z. V., Mykytyn T. M., Yakymchuk A. Yu. Marketynh pryrodno-zapovidnykh terytoriy. Monohrafiya. Luts'k: LNTU, 2012. – 245 s.
14. Pro pryrodno-zapovidnyy fond Ukrayiny: Zakon Ukrayiny, 16 chervnya 1992 r. // Vidomosti Verkhovnoyi Rady, 1992. – № 34. – s. 502.
15. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. Zapovidnyky ta natsional'ni pryrodni parky Ukrayiny u 2013 rotsi. – K., 2014. – 27 stor. vykh. № 06.4–36/51–14 vid 26.02.2014r.
16. Mykytyn T. M. Teoretyko-metodolohichni osnovy proektuvannya ekolohichnykh stezhok u rehional'nykh landshaftnykh parkakh // Zbalansovane pryrodokorystuvannya. Naukovo-praktychnyy zhurnal. №4/2016. – K, 2016. s. 26–31.
17. Mykytyn T., Shelyuk V., Shymans'kyy Ya. Orhanizatsiya roboty ta upravlinnya natsional'nymy parkamy. Dosvid Pol'shchi dlya Ukrayiny // Materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Ukrayina-Pol'shcha: stratehich-ne partnerstvo v systemi heopolitychnykh koordynat» (m. Kyyiv 16–17 bereznya 2017 r.). – K.: NUBiP, 2017. S. 244–246.